

"erinnern für morgen - θυμόμαστε για το αύριο" Dokumentation der Fachkonferenz | Σύνοψη Συνεδρίου

Fachkonferenz / Συνέδριο

Leipzig / Λειψία, 06.-08.04.2022

Die deutsche NS-Besatzung Griechenlands während des Zweiten Weltkrieges stellt ein besonders dunkles und schmerzhaftes Kapitel der deutsch-griechischen Geschichte dar.

Während Orte wie Kalavryta, Distomo oder Kommeno in Griechenland zu Symbolen des deutschen Vernichtungswillens und des griechischen Leids geworden sind, besteht in Deutschland kaum Kenntnis über die Besatzung und das Ausmaß der verübten Verbrechen. Die Zahl der Zeitzeug*innen schwindet, mit zunehmendem zeitlichen Abstand, wachsen die Herausforderungen bei der Bewahrung ihrer Erfahrungsberichte und der Erinnerungs- und Gedenkort.

Wenn Jugendliche aus beiden Ländern sich begegnen, spielt die Erinnerungsarbeit eine große Rolle. Gemischte Gruppen (Deutsch-Griechische Gruppen) besuchen Opfergemeinden und Museen in Griechenland oder Gedenkstätten in Deutschland.

Das Deutsch-Griechische Jugendwerk (DGJW) will mit seiner Arbeit einen Beitrag dazu leisten, dass die Akteur*innen der Erinnerungsarbeit in Deutschland und Griechenland durch Vernetzung und Erfahrungsaustausch ihre Angebote reflektieren und weiterentwickeln können. Erinnerungsarbeit ist pädagogisch herausfordernd und politisch heikel, daher ist es besonders wichtig, in einen ehrlichen Austausch darüber zu treten, wie sie im deutsch-griechischen Kontext gelingen kann, wo die Bedarfe sind und welche Impulse im Rahmen einer deutsch-griechischen Begegnung möglich sind.

Im Rahmen des Projekts "erinnern für morgen - θυμόμαστε για το αύριο" hat das DGJW über 80 Fachkräfte der Jugendarbeit, Historiker*innen und Multiplikator*innen der deutsch-griechischen Erinnerungsarbeit im April 2022 zu einer dreitägigen Fachkonferenz in Leipzig eingeladen. Die Konferenz ist die Grundlage für die Schaffung einer deutsch-griechischen Plattform für Erinnerungsarbeit, die einen nachhaltigen Beitrag zur historischen und politischen Bildung im Rahmen deutsch-griechischer Jugendbegegnungen ermöglichen soll.

Η κατοχή της Ελλάδας από τη ναζιστική Γερμανία κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου αποτελεί ένα ιδιαίτερα σκοτεινό και οδυνηρό κεφάλαιο της ελληνογερμανικής ιστορίας.

Αν και μέρη όπως τα Καλάβρυτα, το Δίστομο και το Κομμένο έχουν γίνει σύμβολα της γερμανικής θηριωδίας και της ελληνικής οδύνης, η γερμανική κοινή γνώμη δεν γνωρίζει πολλά για την κατοχή της Ελλάδας και την έκταση των διαπραχθέντων εγκλημάτων. Όσο περνάει ο καιρός, οι ζώντες μάρτυρες εκείνης της εποχής μειώνονται συνεχώς και, ως εκ τούτου, γίνεται ολοένα και δυσκολότερο να διαφυλαχθούν οι μαρτυρίες και οι τόποι ιστορικής μνήμης.

Στις συναντήσεις και ανταλλαγές νέων των δύο χωρών, τα θέματα ιστορικής μνήμης διαδραματίζουν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο. Μικτές ομάδες (ομάδες Γερμανών και Ελλήνων) επισκέπτονται τις μαρτυρικές κοινότητες και τα μουσεία θυμάτων στην Ελλάδα ή τους τόπους ιστορικής μνήμης στη Γερμανία.

Με το έργο του, το Ελληνογερμανικό Ίδρυμα Νεολαίας (ΕΓΙΝ) έχει σκοπό να βοηθήσει τους φορείς που ενασχολούνται με θέματα ιστορικής μνήμης, τόσο στη Γερμανία όσο και στην Ελλάδα, να αξιολογήσουν και να εξελίξουν τα προγράμματά τους μέσω της δικτύωσης μεταξύ τους και της ανταλλαγής εμπειριών. Τα θέματα ιστορικής μνήμης δεν αποτελούν μόνο μια παιδαγωγική πρόκληση αλλά είναι, ταυτόχρονα, και ένα ευαίσθητο πολιτικό θέμα. Επομένως, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να καλλιεργηθεί ένας ειλικρινής διάλογος σχετικά με το πώς τα θέματα ιστορικής μνήμης μπορούν να ενταχθούν με επιτυχία στο ελληνογερμανικό πλαίσιο, πού εντοπίζονται οι ανάγκες και τι είδους ερεθίσματα μπορούν να δοθούν στο πλαίσιο μιας ελληνογερμανικής συνάντησης.

Στο πλαίσιο του προγράμματος "erinnern für morgen - θυμόμαστε για το αύριο", το ΕΓΙΝ προσκάλεσε περισσότερους από 80 ειδικούς σε θέματα εργασίας με τη νεολαία, ιστορικούς και ανθρώπους που εργάζονται σε θέματα ελληνογερμανικής ιστορικής μνήμης και δρουν ως πολλαπλασιαστές σε ένα τριήμερο θεματικό συνέδριο που πραγματοποιήθηκε στη Λειψία τον Απρίλιο του 2022. Το συνέδριο αυτό αποτελεί τη βάση για τη δημιουργία ενός ελληνογερμανικού δικτύου επικοινωνίας σε θέματα

ιστορικής μνήμης, το οποίο θα συμβάλλει με βιώσιμο τρόπο στην ιστορική και πολιτική εκπαίδευση μέσα από τις ελληνογερμανικές ανταλλαγές νέων.

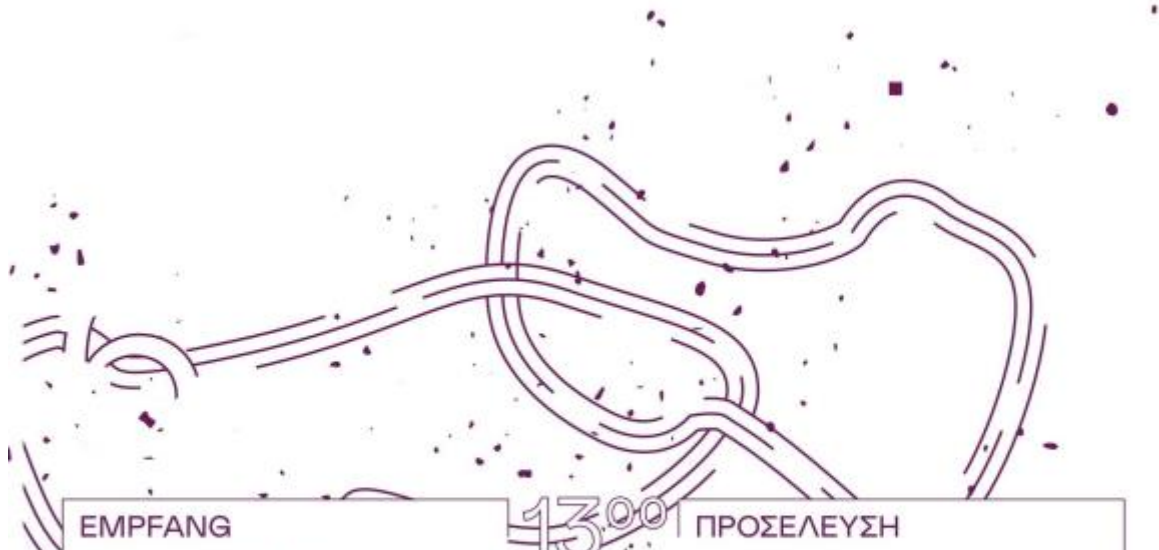
Erster Tag | Ημέρα 1

Am 6. April 1941, 81 Jahre vor Beginn der Konferenz, überfiel die deutsche Wehrmacht Griechenland. Die Folgen der deutschen Besatzung prägen die deutsch-griechischen Beziehungen bis heute.

Die Generalsekretär*innen des Deutsch-Griechischen Jugendwerks Maria Sarigiannidou und Gerasimos Bekas eröffneten die Konferenz, blickten auf das erste Jahr des DGJW zurück und betonten die Wichtigkeit der Erinnerungsarbeit in Deutschland und Griechenland für das DGJW. Zum Auftakt der Konferenz begrüßten Ministerialdirigent Thomas Thomer, im Namen des deutschen Bundesministeriums für Familie, Senioren, Frauen und Jugend und Maria Kaldi, im Namen des griechischen Bildungsministeriums, die Teilnehmenden.

Στις 6 Απριλίου 1941, δηλ. 81 χρόνια πριν από την έναρξη αυτού του συνεδρίου, η Ελλάδα δέχθηκε επίθεση από τα ναζιστικά στρατεύματα. Οι συνέπειες της γερμανικής κατοχής επηρεάζουν μέχρι και σήμερα τις σχέσεις μεταξύ Γερμανίας – Ελλάδας και των πολιτών.

Το συνέδριο άνοιξαν οι γενικοί γραμματείς του Ελληνογερμανικού Ιδρύματος Νεολαίας, Μαρία Σαρηγιαννίδου και Γεράσιμος Μπέκας, οι οποίοι έκαναν μια σύντομη αναδρομή στο πρώτο έτος λειτουργίας του ΕΓΙΝ και τόνισαν τη σημασία που έχουν για το ΕΓΙΝ τα θέματα ιστορικής μνήμης, τόσο για τη Γερμανία όσο και για την Ελλάδα. Κατά την έναρξη του συνεδρίου, τους συμμετέχοντες χαιρέτισαν εξ ονόματος του γερμανικού Ομοσπονδιακού Υπουργείου Οικογένειας, Τρίτης Ηλικίας, Γυναίκων και Νεολαίας, ο κ. Τόμας Τόμερ, και εξ ονόματος του ελληνικού Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, η κ. Μαρία Καλδή.

EMPFANG	13 ⁰⁰	ΠΡΟΣΕΛΕΥΣΗ
BEGRÜSSUNG	15 ⁰⁰	ΕΝΑΡΞΗ
PROGRAMMVORSTELLUNG Maria Sarigiannidou & Gerasimos Bekas	15 ³⁰	ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ Μαρία Σαρηγιαννίδου & Γεράσιμος Μπέκας
FILMVORFÜHRUNG „DER BALKON“	16 ⁰⁰	ΠΡΟΒΟΛΗ ΤΑΙΝΙΑΣ «ΤΟ ΜΠΑΛΚΟΝΙ»
KAFFEEPAUSE	16 ⁴⁵	ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ
PANEL TALK UND DISKUSSION Erinnerungsarbeit mit Jugend- lichen - künstlerische und kreative Ansätze und Methoden	17 ⁰⁰	PANEL TALK – ΣΥΖΗΤΗΣΗ Καλλιτεχνικές και δημιουργικές προσεγγίσεις στα θέματα ιστορικής μνήμης σε προγράμματα ανταλλαγής νέων
ENDE	18 ⁰⁰	ΤΕΛΟΣ
ABENDESSEN Moritzbastei	19 ³⁰	ΔΕΙΠΝΟ Moritzbastei

1 - Gerasimos Bekas

2 - Thomas Thomer

3 - Maria Kaldi

Dokumentarfilm: "Der Balkon - Wehrmachtsverbrechen in Griechenland" | Ντοκιμαντέρ "Το μπαλκόνι - Μνήμες κατοχής"

Lyngiades, ein Dorf in der Region Epirus im Nordwesten Griechenlands wurde am 3. Oktober 1943 Schauplatz eines Massakers, bei der Angehörige der Gebirgs-Division der deutschen Wehrmacht in einer Vergeltungsaktion 88 Menschen, darunter Kinder und Senior*innen, töteten.

Der Regisseur des Filmes, Chrysanthos Konstantinidis, stammt selbst aus Lyngiades und arbeitet in seinem Film vor allem mit Aufnahmen von Zeitzeug*innen, die deren Nachkommen häufig zum ersten Mal hören. Der Film schafft es, insbesondere das kollektive Trauma einer Dorfgemeinschaft und die schmerzhaft Auseinandersetzung der Geschehnisse zum Ausdruck zu bringen.

Στις 3 Οκτωβρίου 1943, οι Λιγκιάδες, ένα χωριό στην Ήπειρο στη βορειοδυτική Ελλάδα, έγιναν τόπος σφαγής, όταν μέλη της Ορεινής Μεραρχίας των γερμανικών στρατευμάτων σκότωσαν σε μια επιχείρηση αντιποίνων 88 ανθρώπους, συμπεριλαμβανομένων παιδιών και ηλικιωμένων.

Ο σκηνοθέτης της ταινίας, Χρύσανθος Κωνσταντινίδης, ο οποίος κατάγεται από τους Λιγκιάδες, χρησιμοποιεί στο ντοκιμαντέρ του κυρίως μαγνητοφωνημένες μαρτυρίες από επιζώντες, τις οποίες συχνά οι απόγονοί τους άκουσαν για πρώτη φορά κατά τη διάρκεια των γυρισμάτων του ντοκιμαντέρ. Η ταινία καταφέρνει να αποδώσει με γλαφυρό τρόπο το συλλογικό τραύμα της κοινότητας του χωριού και την οδυνηρή αντιμετώπιση των γεγονότων.

Panel Talk | Πάνελ διαλόγου

Im Anschluss an die Filmvorführung folgte ein Panel Talk zu künstlerischen und pädagogischen Ansätzen der Erinnerungsarbeit. Gesprächspartner*innen des Panel Talks waren Giannis Avgeris, Gemeindevorsitzender des Dorfes Lyngiades, Damian Thönges, Bildungsreferent des Projektes "Memories of Occupation Greece" und Bettina Münch-Rosenthal, Referentin für internationale Zusammenarbeit bei der Aufsichts- und Dienstleistungsdirektion Rheinland-Pfalz.

Giannis Avgeris berichtete von seinen praktischen Erfahrungen aus Lyngiades, den Wandel, den das Dorf durch den Film erlebt hat und die Auseinandersetzung mit den traumatischen Geschehnissen heute. Er berichtete davon, dass immer weniger Kinder und Jugendliche in Lyngiades leben und welche Herausforderungen das für den Ort und die Gemeinschaft darstellt. Darüber hinaus hob er hervor, dass er trotz oder auch wegen der deutsch-griechischen Geschichte des Dorfes an den Ausbau und die Stärkung eines deutsch-griechischen Austausches und an die Freundschaft der nachkommenden Generationen glaubt.

Damian Thönges berichtete aus den Erfahrungen der schulischen Bildungsarbeit im Kontext des Projektes "Memories of Occupation Greece" und der Bedeutung der Sensibilisierung von jungen Menschen für die deutsche Besatzung Griechenlands. Insbesondere die Entwicklung von altersgerechtem und pädagogisch wertvollem Bildungsmaterial war ihm ein Anliegen.

Bettina Münch-Rosenthal hat im Kontext der schulischen Bildungsarbeit ganz konkret zu dem Film "Der Balkon" gearbeitet und hierzu umfangreiches Bildungsmaterial erstellt. Sie hat den Film bereits mit vielen Schüler*innen in Deutschland gesehen und berichtete von meist schockierten, traurigen und erschütterten Reaktionen seitens der Schüler*innen. Immer wieder komme es vor, dass Jugendliche den Film nicht aushielten und so sei die Vorführung bereits mehrfach abgebrochen worden. Eine einfühlsame pädagogische Begleitung und Vorbereitung sei in diesem Kontext besonders wichtig. Die Schüler*innen kannten Griechenland häufig als sonniges Urlaubsdomizil, und nicht als Ort deutscher NS-Verbrechen. Umso wichtiger sei es, Aufmerksamkeit für das Thema zu schaffen und jungen Menschen die Möglichkeit zu geben, mehr darüber zu erfahren.

Frau Münch-Rosenthal schloss die Diskussion mit einer schönen Geste, als sie ein Bündel Briefe von Schüler*innen, welche diese an die Überlebenden des Massakers in Lyngiades geschrieben hatten, an Herrn Avgeris übergab. Auch wenn die Adressaten in vielen Fällen bereits verstorben seien, sollten die

Briefe übersetzt werden und der Gemeinde Lyngiades so ein lebendiges Dokument für die Auseinandersetzung deutscher Jugendlicher mit der Geschichte des Ortes bieten.

Die bereits von Giannis Avgeris angesprochene Problematik, dass viele der Opfergemeinden im ländlichen Raum unter Wegzug und fehlenden Mitteln leiden, wurde in der anschließenden Diskussion wieder aufgegriffen. Ein Teilnehmer mahnte an, die deutsch-griechische Erinnerungsarbeit dürfe sich nicht auf vereinzelte Ausflüge in langsam aussterbende Dörfer beschränken, sondern müsse auch die materiellen Grundlagen und Strukturen für eine dauerhafte Zusammenarbeit schaffen.

Μετά την προβολή της ταινίας, ακολούθησε ένα πάνελ διαλόγου με θέμα τις καλλιτεχνικές και εκπαιδευτικές προσεγγίσεις σε θέματα ιστορικής μνήμης. Στο πάνελ διαλόγου συμμετείχαν ο Γιάννης Αυγέρης, Πρόεδρος της κοινότητας του χωριού Λιγκιάδες, ο Damian Thönges, Επιστημονικός συνεργάτης του προγράμματος «Μνήμες από την κατοχή στην Ελλάδα» και η Bettina Münch-Rosenthal, συντονίστρια για τη διεθνή συνεργασία στον τομέα της εκπαίδευσης, στη Διεύθυνση Εποπτείας και Υπηρεσιών του Κρατιδίου της Ρηνανίας-Παλατινάτου (Γερμανία).

Ο Γιάννης Αυγέρης αναφέρθηκε στις εμπειρίες του από τους Λιγκιάδες, στο πώς επηρέασε το ντοκιμαντέρ τους κατοίκους και το χωριό και την αντιμετώπιση των τραυματικών γεγονότων σήμερα. Ανέφερε ότι στους Λιγκιάδες ζουν πλέον όλο και λιγότερα παιδιά και νέοι/νέες και ότι εξαιτίας αυτού ο τόπος και η κοινότητα αντιμετωπίζουν ιδιαίτερες προκλήσεις. Τα τελευταία χρόνια, ο αριθμός των επισκεπτών στο χωριό αυξάνεται. Οι κάτοικοι του χωριού αναλαμβάνουν τη δύσκολη αποστολή να μοιραστούν με τους επισκέπτες τις μαρτυρίες τους από τη σφαγή. Όσο καλύτερα μπορούν και με τα ελάχιστα μέσα που διαθέτουν διηγούνται τις προσωπικές ιστορίες/τα βιώματα που άκουσαν. Τόνισε επίσης ότι οι εμπειρίες του χωριού από την γερμανική κατοχή και η ιστορία του είναι ο λόγος που τον κάνει να πιστεύει στην αναγκαιότητα για την ανάπτυξη και ενίσχυση των ελληνογερμανικών ανταλλαγών, αλλά και στη φιλία των μελλοντικών γενεών.

Ο Damian Thönges αναφέρθηκε στις εμπειρίες του από το πρόγραμμα "Μνήμες από την κατοχή στην Ελλάδα" στο πλαίσιο της σχολικής εκπαίδευσης και στη σημασία της ευαισθητοποίησης των νέων σχετικά με τη γερμανική κατοχή της Ελλάδας. Ειδικότερα, εστίασε στην ανάγκη για τη δημιουργία παιδαγωγικού εκπαιδευτικού υλικού, ειδικά προσαρμοσμένου στην ηλικία των μαθητών/ριών.

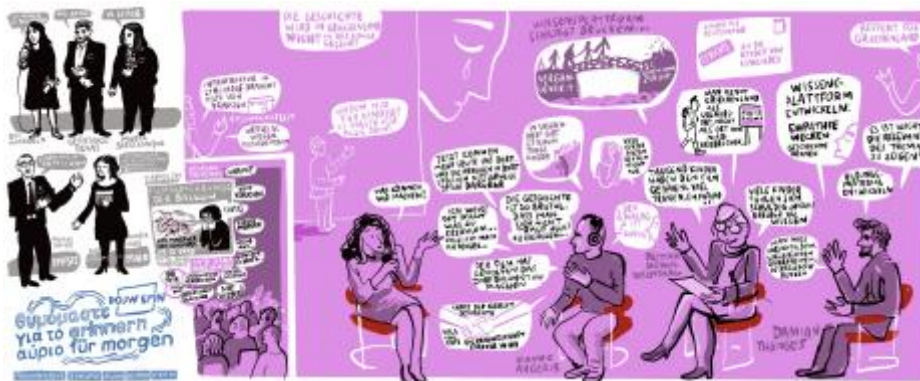
Η Bettina Münch-Rosenthal εργάστηκε επισταμένως με την ταινία "Το μπαλκόνι" σε σχολικό περιβάλλον και, για το σκοπό αυτό, δημιούργησε πλούσιο εκπαιδευτικό υλικό. Έχει παρακολουθήσει την ταινία με πολλούς μαθητές και πολλές μαθήτριες στη Γερμανία και ανέφερε ότι η ταινία προκάλεσε μεγάλο ενδιαφέρον, αλλά ταυτόχρονα προκάλεσε θλίψη και σόκαρε αρκετούς από τους μαθητές και τις μαθήτριες. Σε κάποιες περιπτώσεις, μάλιστα, οι νέοι/νέες δεν άντεχαν να συνεχίσουν να βλέπουν την ταινία και έτσι χρειάστηκε να διακόψουν την προβολή. Σε αυτό το πλαίσιο, τόνισε ότι είναι

ιδιαίτερα σημαντικό οι παιδαγωγοί να συνοδεύουν και να προετοιμάζουν τους μαθητές και τις μαθήτριες με ευαισθησία και ενσυναίσθηση. Συχνά, οι μαθητές και οι μαθήτριες αντιλαμβάνονται την Ελλάδα ως έναν ηλιόλουστο προορισμό για τις διακοπές τους και όχι ως έναν τόπο όπου διαπράχθηκαν αποτρόπαια εγκλήματα από τη ναζιστική Γερμανία. Ακόμη πιο σημαντικό είναι να αυξηθεί η ευαισθητοποίηση σχετικά με αυτό το θέμα και να δοθεί στους νέους και στις νέες η ευκαιρία να μάθουν περισσότερα γι' αυτό.

Η κα. Münch-Rosenthal έκλεισε τη συζήτηση με μια ωραία χειρονομία όταν παρέδωσε στον κ. Αυγέρη μια σειρά από επιστολές μαθητών και μαθητριών, τις οποίες είχαν γράψει στους κατοίκους του χωριού Λιγκιάδες. Ακόμη και αν, σε πολλές περιπτώσεις, οι αποδέκτες έχουν ήδη πεθάνει, οι επιστολές θα μεταφραστούν και θα αποτελέσουν για την κοινότητα των Λιγκιάδων

ένα ζωντανό παράδειγμα για την ενασχόληση των νέων της Γερμανίας με την ιστορία του τόπου.

Στη συζήτηση που ακολούθησε αναφέρθηκε ξανά το ζήτημα, που είχε ήδη θέσει ο Γιάννης Αυγέρης, ότι πολλές από τις μαρτυρικές κοινότητες σε αγροτικές περιοχές αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της μετανάστευσης και της έλλειψης πόρων. Ένας συμμετέχων τόνισε ότι η ελληνογερμανική ιστορική μνήμη δεν θα πρέπει να περιορίζεται σε μεμονωμένα ταξίδια σε χωριά που αργοπεθαίνουν, αλλά θα πρέπει να θέτει ουσιαστικά θεμέλια και δομές για μια βιώσιμη συνεργασία.

Zweiter Tag | Ημέρα 2

BEGINN	9 ⁰⁰	ΕΝΑΡΞΗ
IMPULS: DR. MATTHIAS HEYL Pädagogische Ansätze der Erinnerungsarbeit mit Jugend- lichen	9 ¹⁵	ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ: DR. MATTHIAS HEYL Παιδαγωγικές προσεγγίσεις στα θέματα ιστορικής μνήμης σε προγράμματα ανταλλαγής νέων
KAFFEEPAUSE	10 ⁰⁰	ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ
IMPULS: DR. MARIA VASSILIKOU Pädagogische Ansätze der Erinnerungsarbeit in Grie- chenland	10 ¹⁵	ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ: ΔΡ. ΜΑΡΙΑ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ Παιδαγωγικές προσεγγίσεις στα θέματα ιστορικής μνήμης στην Ελλάδα
WORKSHOPS: DIGITALE TOOLS Digitale Tools und deren Möglichkeiten nehmen eine zunehmend größere Rolle in der Jugendarbeit ein. In verschiedenen Workshops lernen Teilnehmende inter- aktiv digitale Tools und Metho- den kennen.	11 ⁰⁰	ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ: DIGITAL TOOLS Τα ψηφιακά εργαλεία και οι δυνατότητές τους διαδραματίζουν ολοένα και πιο σημαντικό ρόλο στην εργασία για τη νεολαία. Σε διάφορα εργαστήρια, οι συμμετέχοντες μαθαίνουν διαδραστικά για ψηφιακά εργαλεία και μεθόδους.
• MITTAGESSEN	12 ³⁰	ΓΕΥΜΑ

• MITTAGESSEN	12 ³⁰	ΓΕΥΜΑ
IMPULS: DR. IASON CHANDRINOS Griechische Gefangene und Zwangsarbeiter*innen im Dritten Reich, 1941-1945: Historische Spuren und Erin- nerungen	13 ³⁰	ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ: ΔΡ. ΙΑΣΟΝΑΣ ΧΑΝΔΡΙΝΟΣ Έλληνες Όμηροι και Καταναγκαστικοί Εργάτες στο Γ Ράιχ, 1941-1945: Ιστορικά και μνημονικά ίχνη
• KAFFEPAUSE	14 ¹⁵	ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ
WORKSHOPS: ERINNERUNGSARBEIT IM DEUTSCH-GRIECHISCHEN JUGENDAUSTAUSCH Praxisbeispiele der deutsch- griechischen Erinnerungs- arbeit werden vorgestellt und diskutiert. Im Fokus liegt der Erfahrungsaustausch rund um die Konzeption und Umsetzung von Projekten und Begegnungen.	14 ³⁰	ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ: Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΝΗΜΗ ΣΤΙΣ ΕΛΛΗΝΟΓΕΡΜΑΝΙΚΕΣ ΑΝΤΑΛΛΑΓΕΣ ΝΕΩΝ Θα παρουσιαστούν και θα συζητηθούν πρακτικά παραδείγματα γερμανοελληνικών δραστηριοτήτων που αποσκοπούν στη μνημόνευση της ιστορίας. Το επίκεντρο είναι η ανταλλαγή εμπειριών σχετικά με τον σχεδιασμό και την υλοποίηση προγραμμάτων και συναντήσεων.
EXKURSIONEN In Stadtteiltouren bekommen Teilnehmende Einblicke in die bewegte Geschichte Leipzigs.	16 ⁰⁰	ΞΕΝΑΓΗΣΗ Στις ξεναγήσεις, οι συμμετέχοντες αποκτούν πληροφορίες για την πολυτάραχη ιστορία της Λειψίας.
• ENDE	18 ⁰⁰	ΤΕΛΟΣ
ABENDESSEN Micello`s	19 ³⁰	ΔΕΙΠΝΟ Micello`s

Impulse: Pädagogische Ansätze der Erinnerungsarbeit mit Jugendlichen: Ravensbrück und Jüdisches Museum Griechenlands | Ερεθίσματα για παιδαγωγικές προσεγγίσεις σε θέματα ιστορικής μνήμης με νέους/νέες: Ράβενσμπρουκ και Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος

4 - Dr. Maria Vassilikou

5 - Dr. Matthias Heyl

Der zweite Tag startete mit zwei Impulsvorträgen, die pädagogische Methoden und Ansätze der Erinnerungsarbeit vorstellten.

Dr. Matthias Heyl ist Historiker und Erziehungswissenschaftler. Er leitet die pädagogischen Dienste der Mahn- und Gedenkstätte Ravensbrück. Er hat bereits mehrfach bilaterale Jugendbegegnungen zwischen Deutschland und Griechenland im Kontext der Erinnerungsarbeit gestaltet und begleitet. In seinem Impulsvortrag berichtete er von dem Recht junger Menschen, Bescheid zu wissen. Die "Subjektorientierung politischer Bildung" gebiete, Jugendliche nicht über Geschichte zu belehren, sondern Raum für eine aktive Auseinandersetzung mit ihr zu schaffen. Dies erfordere eine Offenheit für Kontroversen, ebenso wie für die vielfältigen und oft schwer interpretierbaren emotionalen Reaktionen von Jugendlichen angesichts der deutschen NS Geschichte. Die Gedenkstättenpädagogik könne keine Wunder wirken, sondern sei darauf angewiesen, dass die Empathie, die im Gedenkstättenkontext oft verlangt werde, auch in den Schulen und Familien gelebt werde. Mit "Sound in the Silence" stellte Matthias Heyl abschließend ein Projekt vor, das internationale Jugendbegegnung mit einer Form der Gedenkarbeit verbindet, die an den Interessen und Emotionen der Jugendlichen ansetzt: Durch eine gemeinsam mit Pädagog*innen und Künstler*innen erarbeitete [Rap-Performance](#) sollten Jugendliche in die Lage versetzt werden, ihre in der Auseinandersetzung mit dem Gedenkort entwickelten Gedanken und Eindrücke kreativ zu verarbeiten.

Dr. Maria Vassilikou ist Historikerin und hat bereits in Deutschland und Großbritannien zur neueren und jüdischen Geschichte gelehrt. Sie ist derzeit am Jüdischen Museum Griechenlands tätig und setzt sich mit der Schulung von pädagogischem Personal auseinander. Im Fokus ihres Vortrages standen die Methoden und Erfahrungen der griechischen Erinnerungsarbeit in der Aufarbeitung der Shoah. Ein grundlegendes Ziel dieser Bildungsarbeit müsse es sein, die "stereotype Wahrnehmung der Juden ausschließlich im Rahmen der Shoah" zu durchbrechen, "welche Jüdinnen und Juden als Mitglieder einer homogenen nationalen Gruppe und als anonyme Opfer präsentiert". Eine bedeutende Ressource für eine pädagogische Arbeit in diesem Sinne ist das Oral History Archiv des Museums, welches die Holocaust-Überlebenden selbst zu Wort kommen lässt, und sie so als Individuen mit vielfältigen Identitäten und als aktive Subjekte ihrer Geschichte erfahrbar macht. Zu den vielfältigen pädagogischen Aktivitäten des jüdischen Museums zählen neben innovativen Methoden wie Bildungs-Apps auch internationale Kooperationen, z.B. im Rahmen des HANNAH-Programms zur Widerlegung antisemitischer Mythen. Ein Beispiel dafür, wie die pädagogische Arbeit des Museums von Jugendlichen

angenommen wird, bildete den Abschluss ihres Vortrags: Ein kurzer [Animationsfilm](#) von Athener Schüler*innen, welcher den erschütternden Augenzeugenbericht des griechischen Auschwitz-Überlebenden Marcel Natzari sprachen- und generationenübergreifend wiedergibt.

Η δεύτερη ημέρα ξεκίνησε με δύο παρουσιάσεις σχετικά με τις παιδαγωγικές μεθόδους και προσεγγίσεις σε θέματα ιστορικής μνήμης.

Ο Δρ. Ματίας Χάιλ είναι ιστορικός και παιδαγωγός. Διατελεί διευθυντής του παιδαγωγικού τμήματος του τόπου ιστορικής μνήμης Ράβενσμπρουκ και έχει διοργανώσει και συμμετάσχει σε αρκετές διμερείς συναντήσεις νέων μεταξύ Γερμανίας και Ελλάδας με θέματα ιστορικής μνήμης. Στην παρουσίασή του αναφέρθηκε στο δικαίωμα των νέων να γνωρίζουν τα γεγονότα. Ο σκοπός της ανθρωποκεντρικής προσέγγισης στην πολιτική εκπαίδευση δεν είναι να διδάξει στους νέους την ιστορία, αλλά να δημιουργήσει χώρο για μια ενεργό συζήτηση μαζί της. Αυτό απαιτεί ετοιμότητα για αντιπαραθέσεις, καθώς και για ποικίλες και συχνά δύσκολα ερμηνεύσιμες συναισθηματικές αντιδράσεις των νέων απέναντι στη γερμανική ναζιστική ιστορία. Οι παιδαγωγικές μέθοδοι που χρησιμοποιούνται ως εργαλείο στους τόπους ιστορικής μνήμης δεν μπορούν να κάνουν θαύματα από μόνες τους, αλλά προϋποθέτουν την ύπαρξη ενσυναίσθησης στα σχολεία και στις οικογένειες. Τέλος, ο Ματίας Χάιλ παρουσίασε το πρότζεκτ "Sound in the Silence", το οποίο συνδυάζει τις διεθνείς ανταλλαγές νέων με μια μορφή ενασχόλησης με την ιστορική μνήμη, η οποία βασίζεται στα ενδιαφέροντα και τα συναισθήματα των νέων: Μέσα από μία παράσταση με μουσική ραπ ([rap performance](#)) που έχει δημιουργηθεί σε συνεργασία με παιδαγωγούς και καλλιτέχνες, οι νέοι είχαν τη δυνατότητα να επεξεργαστούν δημιουργικά τις σκέψεις και τις εντυπώσεις που τους προκάλεσε αυτός ο τόπος ιστορικής μνήμης.

Η Δρ. Μαρία Βασιλικού είναι ιστορικός και έχει διδάξει στη Γερμανία και τη Μεγάλη Βρετανία σύγχρονη και εβραϊκή ιστορία. Σήμερα, εργάζεται στο Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδος και ασχολείται με την εκπαίδευση του παιδαγωγικού προσωπικού. Στην παρουσίασή της επικεντρώθηκε στις μεθόδους και τις εμπειρίες σχετικά με το πώς αντιμετωπίζεται το θέμα του Ολοκαυτώματος στα πλαίσια της εργασίας με την ιστορική μνήμη στην Ελλάδα. Βασικός στόχος αυτής της εκπαιδευτικής διαδικασίας πρέπει να είναι η κατάλυση της «στερεότυπης εικόνας των Εβραίων αποκλειστικά στο πλαίσιο του Ολοκαυτώματος η οποία παρουσιάζει τους Εβραίους ως μέλη μιας ομοιογενούς εθνικής ομάδας και ως ανώνυμα θύματα». Μια σημαντική πηγή για την παιδαγωγική εργασία σε ένα τέτοιο πλαίσιο είναι το αρχείο της προφορικής ιστορίας του Μουσείου, στο οποίο οι επιζώντες του Ολοκαυτώματος μιλούν για τα βιώματά τους, κάτι που αναδεικνύει την ξεχωριστή ταυτότητα του καθενός και οι επιζώντες δρουν ως ενεργά υποκείμενα της ιστορίας τους. Στις ποικίλες παιδαγωγικές δραστηριότητες του Εβραϊκού Μουσείου περιλαμβάνονται επίσης καινοτόμες μέθοδοι, όπως εκπαιδευτικές εφαρμογές αλλά και διεθνείς συνεργασίες, π.χ. στο πλαίσιο του προγράμματος HANNAH για την κατάρτιση των αντισημιτικών μύθων. Ένα παράδειγμα για τον τρόπο με τον οποίο το παιδαγωγικό έργο του Μουσείου γίνεται αποδεκτό από τους νέους ήταν το συμπέρασμα της ομιλίας της: Μια σύντομη [ταινία κινουμένων σχεδίων](#) από Αθηναίους μαθητές και μαθήτριες, η οποία παρουσιάζει την συγκλονιστική αφήγηση του Έλληνα αυτόπτη μάρτυρα και επιζώντος του Άουσβιτς Μαρσέλ Νατζαρή, ξεπερνώντας κάθε φραγμό που μπορεί να θέτουν οι γλώσσες ή οι γενιές.

Workshops: Digital Tools | Εργαστήρια «Ψηφιακά εργαλεία»

Digitale Tools und deren Möglichkeiten nehmen eine zunehmend größere Rolle in der Jugendarbeit ein. Im ersten Workshopblock des Tages ging es deshalb darum, die Möglichkeiten aber auch Herausforderungen auszuloten, die mit digitalen Formaten und Methoden verbunden sind.

Drei der Workshops präsentierten innovative Methoden, um (jungen) Menschen historische Lebensrealitäten näher zu bringen: So ermöglicht die interaktive Karte des Projekts „Mapping the memory“, vorgestellt von Aggeliki Gavriiloglou und Christos Chatziioannidis, die individuellen Biographien jüdischer Schüler*innen in Thessaloniki während des Holocausts räumlich zu erkunden. Das Projekt „Block 15 – A Virtual Journey“, vorgestellt durch Dr. Anna Maria Droumbouki, macht den Alltag im Block 15 des Konzentrationslagers Chaidari als virtuelle Realität nachvollziehbar. Mit der auf Zeitzeug*innen Interviews aufgebauten Bildungsplattform „Memories of Occupation Greece“ präsentierte Damian Thönges einen weiteren pädagogischen Zugang zur deutschen Besatzung in Griechenland. Begleitet durch erläuternde und vertiefende Materialien können sich Schüler*innen so mit den traumatischen Erfahrungen der Generation der Zeitzeug*innen auseinandersetzen.

Im vierten Workshop, geleitet von Natali Petala-Weber, wurden verschiedene bereits erfolgreich durchgeführte digitale Jugendbegegnungen vorgestellt. In der Diskussion dieser Erfahrungen wurde deutlich, dass die digitalen Formate weit mehr sein können als ein pandemiebedingter Ersatz für Präsenzveranstaltungen: Digitale Jugendbegegnungen fördern nicht nur die Medienkompetenz junger Menschen, sondern ermöglichen auch mehr Flexibilität und neue Zielgruppen für die Jugendarbeit, z.B. Jugendliche mit Behinderung, die nicht reisen können.

Τα ψηφιακά εργαλεία και οι δυνατότητές τους διαδραματίζουν ολοένα και σημαντικότερο ρόλο στην εργασία με τους νέους/τις νέες. Γι' αυτό το λόγο το πρώτο μέρος των εργαστηρίων ήταν αφιερωμένο στη διερεύνηση των δυνατοτήτων και των προκλήσεων που σχετίζονται με τα ψηφιακά προγράμματα και τις ψηφιακές μεθόδους.

Σε τρία από τα εργαστήρια παρουσιάστηκαν καινοτόμες μέθοδοι που φέρνουν τους (νέους) ανθρώπους πιο κοντά με την ιστορική πραγματικότητα: Σε αυτό το πλαίσιο, ο διαδραστικός χάρτης του πρότζεκτ "Mapping the memory" («Χαρτογραφώντας τη μνήμη»), που δημιούργησαν οι Αγγελική Γαβριήλογλου και Χρίστος Χατζηιωαννίδης, δίνει τη δυνατότητα στους μαθητές και τις μαθήτριες να μεταβούν σε διάφορες γεωγραφικές περιοχές του χάρτη και να εξερευνήσουν τις βιογραφίες Εβραίων φοιτητών στη Θεσσαλονίκη κατά τη διάρκεια του Ολοκαυτώματος. Το πρότζεκτ "Block 15 – A Virtual

Journey" («Μπλοκ 15 - Ένα εικονικό ταξίδι») της Δρ. Άννας Μαρίας Δρουμπούκη δίνει τη δυνατότητα στους μαθητές και τις μαθήτριες να βιώσουν την καθημερινότητα στο Μπλοκ 15 του Στρατοπέδου Συγκέντρωσης Χαϊδαρίου μέσα από τη χρήση εργαλείων εικονικής πραγματικότητας. Με την εκπαιδευτική πλατφόρμα "Memories of Occupation Greece" («Μνήμες από την κατοχή στην Ελλάδα»), η οποία αποτελείται από συνεντεύξεις μαρτύρων, ο Damian Thönges παρουσίασε άλλη μια μέθοδο παιδαγωγικής προσέγγισης της γερμανικής κατοχής στην Ελλάδα. Με τη βοήθεια επεξηγηματικών και εμπυθιστικών εκπαιδευτικών υλικών, οι μαθητές και οι μαθήτριες έχουν τη δυνατότητα να γνωρίσουν τις τραυματικές εμπειρίες της γενιάς των μαρτύρων.

Στο τέταρτο εργαστήριο, με εισηγήτρια την Natali Petala-Weber, παρουσιάστηκαν διάφορες επιτυχημένες ψηφιακές συναντήσεις νέων. Κατά τη συζήτηση αυτών των εμπειριών, κατέστη σαφές ότι τα ψηφιακά προγράμματα μπορούν να είναι κάτι πολύ περισσότερο από ένα υποκατάστατο για εκδηλώσεις που απαιτούν φυσική παρουσία αλλά δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν λόγω της πανδημίας: Οι ψηφιακές συναντήσεις των νέων όχι μόνο ενισχύουν τις δεξιότητες των νέων σχετικά με τα ψηφιακά μέσα επικοινωνίας, αλλά επιτρέπουν επίσης μεγαλύτερη ευελιξία, καθώς και τη συμμετοχή νέων ομάδων-στόχων σε δραστηριότητες σχετικές με την εργασία με τους νέους, π.χ. νέων με αναπηρίες που δεν μπορούν να ταξιδέψουν.

Impuls: Griechische Gefangene und Zwangsarbeiter*innen im Dritten Reich, 1941-1945: Historische Spuren und Erinnerungen | Παρουσίαση: Έλληνες αιχμάλωτοι και καταναγκαστικοί εργάτες στο Γ' Ράιχ, 1941-1945: Ιστορικά ίχνη και μνήμες

6 - Dr. Iason Chandrinos

Dr. Iasonas Chandrinos ist Historiker, lehrt an der Universität Regensburg und forscht derzeit zu einem Thema, welches sowohl von der deutschen wie der griechischen Geschichtswissenschaft lange vernachlässigt wurde: Das Schicksal der griechischen Häftlinge und Zwangsarbeiter, die auf das Gebiet

des damaligen 3. Reichs verschleppt wurden. Dieses Desinteresse an Zwangsarbeit und Lagerhaft außerhalb Griechenlands sei symptomatisch für die allgemeinere Problematik, dass die Grenzen des nationalen historischen Bewusstseins allzu häufig mit den Grenzen des jeweiligen Nationalstaats zusammenfallen würden. Den Auftakt seines Vortrages bildete daher ein Überblick über die verschiedenen, meist verstreut in Archiven beider Länder vorliegenden Quellen. Im Folgenden führte der Referent durch die verschiedenen Facetten und Entwicklungen von Verfolgung, Haft und Zwangsarbeit unter der deutschen Besatzung. Chandrinós erinnerte auch an den breiten Widerstand der griechischen Bevölkerung gegen die ab 1943 einsetzende Politik der massenhaften Dienstverpflichtung griechischer Arbeitskräfte für den 'Reichseinsatz'. Mit dem Thema der nicht unmittelbar erzwungenen Arbeitsmigration von Griechen unter der deutschen Besatzung und den Schwierigkeiten dieser Personengruppe nach dem Krieg in ihr Heimatland zurückzukehren, wo sie oftmals als Landesverräter ausgegrenzt wurden, schnitt der Referent zudem ein Thema an, welches vielleicht "das letzte Tabu der deutsch-griechischen Besatzungsgeschichte" darstelle.

Ο Δρ. Ιάσωνας Χανδρινός είναι ιστορικός, διδάσκει στο Πανεπιστήμιο του Ρέγκενσμπουργκ και ερευνά ένα θέμα το οποίο έχει παραμεληθεί από την ιστορική επιστημονική καταγραφή, τόσο στη Γερμανία όσο και στην Ελλάδα και συγκεκριμένα την ιστορία των Ελλήνων αιχμαλώτων και καταναγκαστικών εργατών που εκτοπίστηκαν στην περιοχή του τότε Γ' Ράιχ. Αυτή η έλλειψη ενδιαφέροντος για την καταναγκαστική εργασία και τη φυλάκιση εκτός Ελλάδας είναι ενδεικτική του γενικότερου προβληματισμού ότι τα όρια της εθνικής ιστορικής συνείδησης συμπίπτουν συχνά με τα σύνορα του εκάστοτε εθνικού κράτους. Αρχικά αναφέρθηκε στις εξαιρετικά ολιγάριθμες πηγές, οι οποίες είναι διάσπαρτες στα αρχεία και των δύο χωρών. Στη συνέχεια παρουσίασε τις διάφορες πτυχές της δίωξης, της κράτησης και της καταναγκαστικής εργασίας υπό τη γερμανική κατοχή αλλά και το πώς διαμορφώνονταν με την πάροδο του χρόνου. Ο Χανδρινός αναφέρθηκε επίσης στην ευρεία αντίθεση του ελληνικού λαού στην πολιτική για τη μαζική επιστράτευση των ελληνικών εργατικών χεριών προς εκμετάλλευση στο Ράιχ το 1943.

Τέλος, ο εισηγητής αναφέρθηκε στο θέμα της εκούσιας / μη καταναγκαστικής μετανάστευσης των Ελλήνων για λόγους εργασίας κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής και στις δυσκολίες που αντιμετώπισαν αυτοί οι άνθρωποι για να μπορέσουν να γυρίσουν στην πατρίδα τους μετά τον πόλεμο, καθώς συχνά εκεί περιθωριοποιήθηκαν ως προδότες. Αυτό ίσως αποτελεί, κατά τον εισηγητή, «το τελευταίο ταμπού της ελληνογερμανικής ιστορίας της κατοχικής περιόδου».

Workshops: Erinnerungsarbeit im Deutsch-Griechischen Jugendaustausch | Workshops: Ελληνογερμανικές ανταλλαγές και το θέμα της ιστορικής μνήμης

Im zweiten Workshopblock des Tages lag der Fokus auf dem Erfahrungsaustausch rund um die Konzeption und Umsetzung von Projekten und Begegnungen im Kontext der deutsch-griechischen Erinnerungsarbeit.

Το δεύτερο μέρος των εργαστηρίων επικεντρώθηκε στην ανταλλαγή εμπειριών σχετικά με τη δημιουργία και την εφαρμογή διάφορων προγραμμάτων και ελληνογερμανικών ανταλλαγών που έχουν ως θέμα την ιστορική μνήμη.

Eindrücke der Teilnehmenden zu den Workshops: | Εντυπώσεις των συμμετεχόντων από τα εργαστήρια:

Hybrides DIY-Labor: „Πολύ σημαντικό το γεγονός της προσομοίωσης μιας υβριδικής συνάντησης και πολύ πρωτοπόρο“

Projektbericht Erinnern für die Zukunft - Wie es war und wie es ist: *"Super fand ich, dass Jugendliche zu Wort kamen, die selbst an dem Programm teilgenommen haben."* | Παρουσίαση του προγράμματος *"Erinnern für die Zukunft - Wie es war und wie es ist"* («Θυμόμαστε για το μέλλον – Πώς ήταν και πως είναι τώρα»): «Μου άρεσε πολύ που άκουσα από πρώτο χέρι τις εμπειρίες των νέων που έλαβαν μέρος στο πρόγραμμα»

Mapping the Memory: Der Workshop *„war sehr interessant, da er bisher noch viele unbekannte Details der Geschichte erschloss“*

Digitale deutsch-griechische Jugendbegegnungen gestalten: *„Μου δόθηκε η ευκαιρία να παρουσιάσω το πρόγραμμα που συντονίζω και να ακούσω και για άλλο ένα αξιόλογο πρόγραμμα μνήμης“*

Eine interaktive Einführung in verschiedene Methoden und technische Mittel für die Durchführung hybrider Jugendbegegnungen wurde im „DIY Lab“ von IJAB durch Natali Petala-Weber gegeben.

Ein Beispiel einer erfolgreich hybrid durchgeführten internationalen Jugendbegegnung ist das Projekt *„Erinnern für die Zukunft - Wie es war und wie es ist“*, das gemeinsam von Faros tou Kosmou aus Thessaloniki, Infinity Greece und den Jugendzentren Köln e.V. durchgeführt und präsentiert wurde. Zu den Ergebnissen dieses Austauschs gehören unter anderem ein [Rap-Musikvideo](#) der Jugendlichen.

Die Rolle deutsch-griechischer Gedenkarbeit im schulischen Geschichtsunterricht in Deutschland wurde von Bettina Münch-Rosenthal präsentiert. Anhand des Einsatzes des Films „Der Balkon“ im Schulunterricht wurde diskutiert, wie eine Auseinandersetzung mit der deutschen Besatzung in Griechenland gelingen kann, die Täter- und Opferperspektiven mit einbezieht und sensibel ist für die individuellen Voraussetzungen der Schüler*innen.

Dem Problem historisch-politischer Bildungsarbeit, dass Vergangenes unsichtbar wird und historische Orte nicht immer zugänglich sind, stellte sich der Workshop von Isabel Panek von der Gedenkstätte für Zwangsarbeit Leipzig. Durch die Erstellung und den Einsatz von digitalen 360 Grad -Touren an Orten von NS Zwangsarbeit wird die Vergangenheit sichtbar. Vor allem die Erstellung solcher Touren stoße bei jungen Menschen häufig einen besonderen, interaktiven Prozess der Auseinandersetzung mit Geschichte an.

Στο "DIY Lab" του IJAB (της ειδικής υπηρεσίας διεθνών δραστηριοτήτων για τη Νεολαία της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας) η Natali Petala-Weber πραγματοποίησε μια διαδραστική παρουσίαση διάφορων μεθόδων και τεχνικών μέσων για τη διενέργεια υβριδικών συναντήσεων νέων.

Ένα παράδειγμα επιτυχημένης διεθνούς συνάντησης για τη νεολαία σε υβριδικό επίπεδο είναι το πρόγραμμα «Erinnern für die Zukunft – Wie es war und wie es ist» («Θυμόμαστε για το μέλλον – Πώς ήταν και πως είναι τώρα»), το οποίο διενεργήθηκε και παρουσιάστηκε από κοινού με τις οργανώσεις Φάρος του Κόσμου, την Infinity Greece από τη Θεσσαλονίκη και τα Κέντρα Νεολαίας της Κολωνίας. Στο πλαίσιο αυτής της ανταλλαγής οι νέοι δημιούργησαν μεταξύ άλλων και ένα [ραπ μουσικό βίντεο](#).

Η Bettina Münch-Rosenthal αναφέρθηκε στον ρόλο της ελληνογερμανικής ιστορικής μνήμης στη σχολική εκπαίδευση στη Γερμανία. Με αφορμή την προβολή της ταινίας «Το μπαλκόνι» σε σχολικό

περιβάλλον συζητήθηκε το πώς μπορεί να αντιμετωπιστεί το θέμα της γερμανικής κατοχής στην Ελλάδα έτσι ώστε να λαμβάνεται υπόψη και η οπτική του θύτη και των θυμάτων, έχοντας παράλληλα και την απαιτούμενη ευαισθησία, που είναι απαραίτητη για τον κάθε μαθητή/ την κάθε μαθήτριά ξεχωριστά.

Στο εργαστήριό της η Isabel Panek από το Μουσείο «Τόποι μνήμης για την καταναγκαστική εργασία» έθιξε το πρόβλημα της ιστορικοπολιτικής εκπαίδευσης και αναφέρθηκε στο γεγονός ότι το παρελθόν καθίσταται αόρατο και ότι οι ιστορικοί χώροι δεν είναι πάντα προσβάσιμοι. Με τη δημιουργία και τη χρήση ψηφιακών ξεναγήσεων 360 μοιρών σε τόπους καταναγκαστικής εργασίας των Ναζί, το παρελθόν γίνεται πλέον ορατό. Πιο συγκεκριμένα η διοργάνωση τέτοιων ξεναγήσεων φέρνει συχνά τους νέους σε επαφή με μια ιδιαίτερη και διαδραστική διαδικασία ενασχόλησης με την ιστορία.

Dritter Tag / Ημέρα 3

BEGINN	9 ⁰⁰	ΕΝΑΡΞΗ
IMPULS: UWE BADER Renato Mordo – jüdisch, griechisch, deutsch zugleich	9 ¹⁵	ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ: UWE BADER Ρενάτο Μόρντο: Εβραίος, Έλληνας και Γερμανός
IMPULS: CHARALAMPOS KARPOUCHTSIS Chancen und Grenzen der deutsch-griechischen Versöh- nung im Kontext der Erin- nerungsarbeit	10 ⁰⁰	ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ: ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΚΑΡΠΟΥΧΤΣΗΣ Ευκαιρίες και όρια για την ελληνογερμανική συμφιλίωση στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων για την ιστορική μνήμη
MARKT DER MÖGLICHKEITEN	10 ⁴⁵	FORUM ΙΔΕΩΝ
FEEDBACK & AUSBLICK Maria Sarigiannidou & Gerasimos Bekas	11 ³⁰	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ Μαρία Σαρηγιαννίδου & Γεράσιμος Μπέκας
ABREISE MITTAGSSNACK (OPTIONAL)	11 ⁴⁵	ΑΝΑΧΩΡΗΣΗ ΣΝΑΚ (ΠΡΟΑΙΡΕΤΙΚΟ)
ENDE	12 ¹⁵	ΤΕΛΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Impuls: Renato Mordo - jüdisch, griechisch, deutsch zugleich | Παρουσίαση: Ρενάτο Μόρντο. Εβραίος, Έλληνας και Γερμανός

7 - Uwe Bader

Uwe Bader ist Leiter des Referats Gedenkarbeit bei der Landeszentrale für politische Bildung Rheinland-Pfalz und dort insbesondere mit der Gedenkstätte in den ehemaligen Konzentrationslagern Osthofen und Hinzert betraut. In seinem Impulsreferat berichtete er von der Erarbeitung und den verschiedenen Stationen der Wanderausstellung „Renato Mordo – jüdisch, griechisch, deutsch zugleich - Ein Künstlerleben im Zeitalter der Extreme“. Zuletzt wurde diese in Kooperation mit der Deutschen Schule Athen gezeigt. Die mittlerweile zweisprachige Ausstellung führt durch das bewegte Leben und Werk des erfolgreichen Theaterschriftstellers und Intendanten, welcher nach seiner Flucht nach Griechenland im KZ Chaidari inhaftiert wurde. Seine Erfahrungen im Konzentrationslager verarbeitete er im 1945 erschienenen Theaterstück "Chaidari", dessen deutsche Textedition noch im Jahr 2022 neu aufgelegt werden soll. Uwe Bader betonte den Wert der Biografie Renato Mordos als Opfer nationalsozialistischer Gewaltherrschaft aber auch als interkulturell aktiver Künstler für eine gemeinsame deutsch-griechische Gedenkarbeit.

Ο Ούβε Μπάντερ είναι ο επικεφαλής του τμήματος εργασιών για την ιστορική μνήμη στην Κεντρική Υπηρεσία Πολιτικής Αγωγής Ρηνανίας-Παλατινάτου. Εκεί είναι υπεύθυνος για τον τόπο μνήμης στα πρώην στρατόπεδα συγκέντρωσης στο Οστχόφεν και Χίντσερτ. Στην παρουσίασή του αναφέρθηκε στη δημιουργία και στους διάφορους σταθμούς της περιοδούμεσας έκθεσης "Ρενάτο Μόρντο – Εβραίος, Έλληνας και Γερμανός – Η ζωή ενός καλλιτέχνη την εποχή των άκρων". Η έκθεση παρουσιάστηκε πρόσφατα στην Αθήνα σε συνεργασία με τη Γερμανική Σχολή Αθηνών. Αυτή η δίγλωσση έκθεση είναι ένα ταξίδι στην πολυτάραχη ζωή και στο έργο του επιτυχημένου θεατρικού συγγραφέα και Καλλιτεχνικού Διευθυντή, ο οποίος φυλακίστηκε στο στρατόπεδο συγκέντρωσης του Χαϊδαρίου αφού διέφυγε στην Ελλάδα μετά την εκδίωξή του από τους Ναζί. Το 1945 εκδίδεται το θεατρικό έργο «Χαϊδάρι», στο οποίο αποτυπώνει τα βιώματά του από το στρατόπεδο συγκέντρωσης και το οποίο αναμένεται να κυκλοφορήσει στα Γερμανικά μέσα στο 2022. Ο Ούβε Μπάντερ τόνισε την αξία της βιογραφίας του Ρενάτο Μόρντο ως θύματος του ναζιστικού καθεστώτος βίας, αλλά και ως ενεργού διαπολιτισμικού καλλιτέχνη για την κοινή ελληνογερμανική ιστορική μνήμη.

Impuls: Chancen und Grenzen der deutsch-griechischen Versöhnung im Kontext der Erinnerungsarbeit | Παρουσίαση: Ευκαιρίες και όρια της συμφιλίωσης μεταξύ Ελλάδας και Γερμανίας στο πλαίσιο των θεμάτων ιστορικής μνήμης

8 - Charalambos Karpouchtsis

Charalambos Karpouchtsis ist Doktorand und Mitarbeiter am Jena Center for Reconciliation Studies und beschäftigt sich bereits seit mehreren Jahren wissenschaftlich mit der deutsch-griechischen Erinnerungsarbeit. Sein Impulsreferat zu Chancen und Grenzen der deutsch-griechischen Versöhnung im Kontext der Erinnerungsarbeit lieferte einen Überblick über die Entwicklung der deutsch-griechischen Beziehungen im Spannungsfeld zwischen symbolischen Gesten und materieller Wiedergutmachung. Ausgehend von den Erkenntnissen des Forschungszweigs der *reconciliation studies* betonte Karpouchtsis die verschiedenen Dimensionen von Versöhnung, die weder auf Erinnerungsarbeit noch auf Reparationen beschränkt werden könnten. Für einen nachhaltigen Versöhnungsprozess sei die Beachtung der prinzipiellen Asymmetrie zwischen dem Land der Täter*innen und dem Land der Opfer ebenso von Bedeutung wie der Aufbau von gemeinsamen Institutionen und die Einbindung der Zivilgesellschaft.

In der anschließenden Diskussion verwies ein junger Teilnehmer eindringlich auf eine Leerstelle der deutsch-griechischen Erinnerungsarbeit: Der Genozid an den griechischen Rom*nja unter der deutschen Besatzung. Bis heute werde diese Bevölkerungsgruppe in den nationalen Erinnerungskulturen weitgehend ignoriert und finde auch in der griechischen Regierung keine Vertretung.

Ο Χαράλαμπος Καρπουχτσής είναι υποψήφιος διδάκτωρ και συνεργάτης του Ερευνητικού Κέντρου Συμφιλίωσης της Ιένα και εργάζεται επιστημονικά εδώ και αρκετά χρόνια πάνω στα θέματα της ελληνογερμανικής ιστορικής μνήμης. Η παρουσίασή του σχετικά με τις ευκαιρίες και τα όρια της συμφιλίωσης μεταξύ Ελλάδας και Γερμανίας στο πλαίσιο της ιστορικής μνήμης περιείχε μια επισκόπηση της εξέλιξης των σχέσεων Ελλάδας – Γερμανίας, σχέσεις που, όπως ανέφερε ο εισηγητής, ισορροπούν πάνω σε ένα τεντωμένο σχοινί μεταξύ συμβολικών χειρονομιών και υλικών αποζημιώσεων. Με βάση τα συμπεράσματα των ερευνητικών εργασιών των *reconciliation studies* (μελετών συμφιλίωσης) ο Καρπουχτσής προσπάθησε να καταδείξει τις διαφορετικές διαστάσεις της συμφιλίωσης, οι οποίες δεν θα μπορούσαν να περιοριστούν ούτε σε εργασίες που αφορούν την ιστορική μνήμη ούτε σε αποζημιώσεις. Για μια βιώσιμη διαδικασία συμφιλίωσης, είναι πολύ σημαντικό να ληφθεί υπόψη η βασική ασυμμετρία μεταξύ της χώρας των εγκληματιών πολέμου και της χώρας

των θυμάτων, όπως εξίσου σημαντικό είναι να δοθεί προσοχή και στη δημιουργία κοινών θεσμών και την ενεργό συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών.

Κατά τη διάρκεια της συζήτησης που ακολούθησε, ένας νεαρός συμμετέχων από την οργάνωση Φάρος του Κόσμου επεσήμανε ένα κενό στα θέματα ελληνογερμανικής ιστορικής μνήμης: Η γενοκτονία των Ελλήνων Ρομά κατά τη γερμανική κατοχή. Μέχρι και σήμερα, αυτή η πληθυσμιακή ομάδα όχι μόνο αγνοείται σε μεγάλο βαθμό στις εθνικές κουλτούρες μνήμης, αλλά δεν εκπροσωπείται καν θεσμικά στις κυβερνήσεις.

Markt der Möglichkeiten | Φόρουμ ιδεών

Die Konferenz wurde abgeschlossen mit einem Markt der Möglichkeiten, welcher - vergleichbar mit einer kleinen Messe aus dem Kosmos der deutsch-griechischen Erinnerungsarbeit - den Teilnehmenden noch einmal die Möglichkeit gab, ihre vielfältigen Initiativen und Projekte vorzustellen und darüber in Austausch zu treten.

Der folgenden Übersicht kann das breite Angebot entnommen werden. Um mehr über die einzelnen Stände und Projekte zu erfahren, klicken Sie auf die aufgelisteten Links.

Το συνέδριο ολοκληρώθηκε με ένα φόρουμ ιδεών, εφάμλλο μιας μικρής έκθεσης με θέμα την ελληνογερμανική ιστορική μνήμη, το οποίο έδωσε στους συμμετέχοντες ακόμη μία φορά την ευκαιρία να παρουσιάσουν τις διάφορες πρωτοβουλίες και τα προγράμματά τους και να ανταλλάξουν απόψεις σε έναν ανοιχτό διάλογο μεταξύ τους.

1. [Dr. Evgenia Alexaki: Greek Jewish Holocaust Survivors](#)
2. [Dr. M. Heyl: Jugendbegegnungsstätte Ravensbrück](#)
3. [Wilde Rose e.V.](#)
4. [Vision Network Athens](#)

5. [A. Bertos: Dare.Dance.Digitalize](#)
6. [Mostar Friedensprojekt e.V.](#)
7. [Uwe Bader: Renato Mordo Ausstellung](#)
8. S. Streicher: Dokumentarfilm "Polyphonie der Perspektiven auf die Deutsch-Griechische Erinnerungskultur" der Universität Hildesheim
9. [Respekt für Griechenland e.V.](#)
10. [Infinity Greece](#)
11. [Städtepartnerschaftsverein Leipzig-Thessaloniki](#)
12. [Städtepartnerschaftsverein Köln-Thessaloniki](#)
13. [Etz Hayyim Synagoge](#)

Ακολουθεί μια επισκόπηση των πρωτοβουλιών και προγραμμάτων. Για να μάθετε περισσότερα σχετικά με τα επιμέρους έργα ή τους φορείς, κάντε κλικ στους αντίστοιχους συνδέσμους:

1. [Δρ. Ευγενία Αλεξάκη: Έλληνες Εβραίοι επιζώντες του Ολοκαυτώματος](#)
2. [Δρ. Μ. Χάιλ: Κέντρα συνάντησης νέων στο Ράβενσμπρουκ](#)
3. [Wilde Rose e.V.](#)
4. [Vision Network Athens](#)
5. [A. Μπέρτος: Dare.Dance.Digitalize](#)
6. [Mostar Friedensprojekt e.V.](#)
7. [Ούβε Μπάντερ: Έκθεση Ρενάτο Μόρντο](#)
8. S. Streicher (Πανεπιστήμιο του Χιλντεσχάιμ): Ντοκιμαντέρ "Polyphonie der Perspektiven auf die Deutsch-Griechische Erinnerungskultur" («Η πολυφωνία των προοπτικών σχετικά με την ελληνογερμανική κουλτούρα μνήμης») του Πανεπιστημίου του Χιλντεσχάιμ
9. [Respekt für Griechenland e.V.](#)
10. [Infinity Greece](#)
11. [Σύλλογος Αδελφοποίησης Λειψίας- Θεσσαλονίκης](#)
12. [Σύλλογος Αδελφοποίησης Κολωνίας - Θεσσαλονίκης](#)
13. [Συναγωγή Ετζ Χαγίμ](#)

Fazit und Ausblick | Συμπεράσματα και επόμενα βήματα

Im Rahmen der Konferenz haben wir vielfältige praktische Zugänge sowie wissenschaftliche, politische, künstlerische und pädagogische Perspektiven auf die deutsche Besatzung in Griechenland kennengelernt. So wenig eine solche Konferenz dem Anliegen gerecht werden kann, alle offenen Fragen zu klären, so sehr sind wir doch zuversichtlich, dass diese drei Tage neue Diskussionen angestoßen, neue Perspektiven eröffnet und zur Vernetzung der Akteur*innen der zivilgesellschaftlichen Erinnerungsarbeit in Deutschland und Griechenland etwas beigetragen haben.

Στο πλαίσιο του συνεδρίου είχαμε την ευκαιρία να μάθουμε για ένα ευρύ φάσμα πρακτικών μεθόδων και επιστημονικών, πολιτικών, καλλιτεχνικών και εκπαιδευτικών προσεγγίσεων σχετικά με τη γερμανική κατοχή στην Ελλάδα. Παρ' όλο που ένα τέτοιο συνέδριο δε μπορεί να δώσει απαντήσεις σε όλα τα ανοιχτά ζητήματα, είμαστε βέβαιοι ότι αυτές οι τρεις ημέρες έδωσαν τροφή για νέες συζητήσεις, άνοιξαν νέες προοπτικές και συνέβαλαν αρκετά στη δικτύωση των φορέων της κοινωνίας των πολιτών σε θέματα ιστορικής μνήμης στη Γερμανία και την Ελλάδα.

Feedback der Teilnehmenden: Welche Themen sollen in Zukunft mehr Aufmerksamkeit erhalten? | Σχόλια συμμετεχόντων: Ποια θέματα θα πρέπει να τύχουν μεγαλύτερης προσοχής στο μέλλον;

„Inklusion in der Erinnerungspädagogik“ | «Συμπερίληψη ΑμεΑ σε παιδαγωγικά προγράμματα ιστορικής μνήμης»

"Με ενδιαφέρει ενημέρωση για την υλοποίηση καλλιτεχνικών πρωτοβουλιών στο πλαίσιο των θεματικών του ΕΓΙΝ." | "Ich interessiere mich für Informationen rund um die Umsetzung künstlerischer Ansätze rund um die Themen des DGJW"

„Historische Hintergründe für das lange Schweigen zwischen GR und D über den Krieg 41-45 und die Kriegsfolgen“ | «Ιστορικό πλαίσιο για τη μακρά σιωπή μεταξύ Ελλάδας και Γερμανίας σχετικά με τον πόλεμο του 1941-1945 και οι επιπτώσεις του πολέμου»

„Προφορική Ιστορία και Ολοκαύτωμα, Δημόσια Ιστορία και Ολοκαύτωμα, Διδασκαλία του Ολοκαυτώματος“ | "Mündliche Geschichte und der Holocaust, öffentliche Geschichte und der Holocaust, Didaktik des Holocaust"

„marginalisierte Gruppen“ | «Περιθωριοποιημένες ομάδες»

„Πως στις ανταλλαγές νέων εκτός από την ενασχόληση με τους "τόπους μνήμης" και με την ιστορία της εποχής του Β παγκόσμιου πολέμου πως μπορούμε να δουλέψουμε με βιωματικό τρόπο την ανάγκη συμφιλίωσης και συγχώρεσης;"

„Δημιουργία Focus Group σε θέματα ιστορικής μνήμης“ | "Einrichtung einer Schwerpunktgruppe zum Thema Erinnerungsarbeit"

Von besonderer Bedeutung für eine zukunftsweisende Erinnerungsarbeit ist die historisch-politische Bildung und der interkulturelle Austausch von jungen Menschen in beiden Ländern. Die Generalsekretär*innen des DGJW, Maria Sarigiannidou und Gerasimos Bekas, nutzten ihre Abschlussrede, um einen [Wettbewerb für Jugendbegegnungen zur deutsch-griechischen Erinnerungsarbeit](#) auszurufen.

Die Konferenz liegt hinter uns, das Projekt „erinnern für morgen – θυμόμαστε για το αύριο“ geht weiter. Die Kernstücke der weiteren Arbeit in diesem Jahr werden drei thematische Werkstätten mit Expert*innen aus beiden Ländern sein. Um mehr über das "erinnern für morgen - θυμόμαστε για το αύριο" Projekt zu erfahren, besuchen Sie <https://dgjw-egin.org/erinnern-fuer-morgen/>. Für regelmäßige Neuigkeiten aus dem DGJW, tragen Sie sich gerne in unseren Newsletter ein: <https://dgjw-egin.org/newsletter/>

Ιδιαίτερης σημασίας για μια βιώσιμη ιστορική μνήμη είναι η ιστορική και πολιτική εκπαίδευση, καθώς και η διαπολιτισμική ανταλλαγή νέων από τις δύο χώρες. Στην καταληκτική ομιλία τους οι γενικοί γραμματείς του ΕΓΙΝ, Μαρία Σαρηγιαννίδου και Γεράσιμος Μπέκας, ανακοίνωσαν έναν [διαγωνισμό για τις ανταλλαγές νέων που έχουν θέμα την ελληνογερμανική ιστορική μνήμη](#).

Το συνέδριο τελείωσε, αλλά το πρόγραμμα "erinnern für morgen – θυμόμαστε για το αύριο" συνεχίζεται. Στο επίκεντρο των εργασιών που θα συνεχιστούν μέσα στο τρέχον έτος βρίσκονται τρία θεματικά εργαστήρια με και από τις δύο χώρες. Για να μάθετε περισσότερα σχετικά με το πρόγραμμα "erinnern für morgen - θυμόμαστε για το αύριο", επισκεφτείτε την [ιστοσελίδα μας](#). Αν θέλετε να είστε πάντα ενημερωμένοι για όλες τις δράσεις μας, εγγραφείτε στο newsletter μας [Newsletter — Ελληνογερμανικού Ιδρύματος Νεολαίας \(dgjw-egin.org\)](#)

Organisatorisches

Veranstaltungsort: Moritzbastei, Leipzig

Veranstalter: Deutsch-Griechisches Jugendwerk

Fotograf: Sandrino Donnhauser

Moderation: Efthymia Mourgela

Graphic Recording: Yorgo Konstantinou

Projektkoordination: Georgina Papagiannis

Das Projekt "erinnern für morgen - θυμόμαστε για το αύριο" wird gefördert vom Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend.

Το πρόγραμμα "erinnern für morgen - θυμόμαστε για το αύριο" επιδοτείται από το Ομοσπονδιακό Υπουργείο Οικογένειας, Τρίτης Ηλικίας, Γυναίκων και Νεολαίας της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας.

Gefördert vom:

Bundesministerium
für Familie, Senioren, Frauen
und Jugend